

Др ВЛАДИМИР ЈОВИЋЕВИЋ

ПРИМЈЕНА ЗАКОНИКА ОБШЧЕГ ЦРНОГОРСКОГ И БРДСКОГ

Доношењем Законика общег црногорског и брдског 18. октобра 1798. г. и формирањем Правитељства суда црногорског и брдског истог дана, Црна Гора је ушла у поредак државотворних народа Европе. Овај државноправни подухват је завршни чин битака у Мартинићима и на Крусима 1796. г. које су утемељиле једну нову Црну Гору. Црногорци су били и остали, од овог историјског размеђа, своји и на своме (своја територија, слободан народ и суверена власт утемељена на Законику).

Крај 18. и почетак 19. вијека су обиљежени у Европи крупним револуционарним збивањима и значајним друштвеним промјенама, који нијесу мимоишли удаљену Црну Гору. Владика и владар Петар I Петровић послушнује кретања, обавјештава се и у сталним је непосредним и посредним комуникацијама са центрима европске политике.

Петар I је законописац првог црногорског државноправног акта из 1798. г. Визионарски је унио у Законик идеје и правне мисли либералне грађанске Европе о личним слободама, правди, сигурности живота и имовине, светиње приватне својине, али није изоставио да из збиље стварности унесе и добра правила обичајног права и обезбједи им државну санкцију. У овај значајни акт ушла су правила црквеног права, српско-византијског и римског права.

Владика је знао да период мирног развоја, који је предстојао, мора искористити за учвршћивање државе, искорјењивање крвне освете и сваке племенске самовоље и сепаратизма. Са таквом визијом о државотворним интересима, прије свих других, планира да

прошири државу окупираним земљама и у 1807. г. пројектује стварање велике славено-српске државе. На све ударе, налете и сјечиво опаке европске политике одговорио је мудрошћу, тактом, еластичношћу, али и одлучношћу без попуштања када се радило о судбини његове личности и изнад свега Црне Горе. Од сламке постао је горостас јужнословенских народа кога нијесу могле сломити најјаче европске политичке и војне олује. Отац је црногорске државе.

Доношење Законика обшчег црногорског и брдског "представља догађај који је означио прекретницу у даљем историјско-политичком и државно-правном развоју црногорског народа."¹ Законик је ушао у баштину највиших културних вриједности црногорске заједнице и као такав обавезује на дубље и објективније истраживање. Значајан је, данас и сјутра, за науку, политику, културу, државу и народ. Велик је број питања која се намећу истраживачима овог знаменитог правног споменика црногорске државе, која је цивилизацијска непролазна творевина. Законик је правни буквар Црне Горе, отворена књига.

1. Основна питања

Законик собом представља веома занимљиво подручје за истраживање бројних тема, питања и погледа. Досадашњи резултати указују да је у питању један правни акт који је измијенио свијест и понашање Црногораца, утемељио другачије односе, поспешио преобраћање мукотрпног остваривања Законика у неразвијеној црногорској заједници, свиклој на самопомоћ у остваривању својих потреба и интереса.

Значајно је питање: доношење Законика као одговор на прилике у Црној Гори, сусједству и Европи. Улога Петра I Петровића и црногорског вођства (издвојен главарски слој) у настајању Законика је, такође, занимљиво питање за обраду, јер циљеви државе, објекти заштите и регулатора функција су нашли истакнуто мјесто у истом. Државотворне снаге су нашле свој интерес у овом акту.

Садржина Законика се не може наћи ван интереса науке. Посебно мјесто припада анализи узакоњења обичајног права, односно међуутицаји законских и обичајних норми у Законику и њихов склад или супротстављеност у друштвеној пракси. Неопходно је, као посебно питање, размотрити значај Законика у стабилизовању црногорске државе и стварања темеља на којима ће се, касније, градити државна грађевина.

¹ Бранко Павићевић, *Петар I Петровић Његош*, Подгорица, 1997. г., стр. 193.

Мјесто и улога Цркве заслужују да нађу нарочит прилаз у истраживању, јер је ова институција дала висок допринос стварању црногорске државе и доношењу Законика. Разложно је са научног културолошког становишта обрадити научне критике о Законику и његова издања.

Систем норми и Законика, гране права и институти су занимљиви са становишта врсте и припадности овог кодекса. Указују на нека архаична рјешења, али и на савремене правне садржаје. То све упућује на објашњење утицаја страног права на Законик, а у вези са тим и на изворе права из којих настаје овај црногорски правни споменик. О језику Законика није шире писано, али објављени садржаји су стручно и цјеловито урађени. Више треба истраживати однос Стеге и Законика (настајање, циљеви доношења, садржаји итд.), а нарочито Законика общег црногорског и брдског и Законика Данила Првог из 1855. г.

Са више поузданости је потребно утврдити да ли Законик уноси одредницу Црногорац и Брђанин као националну припадност или као географско и политичко (државотворно) одређење, јер у вези с овим питањем има различитих приступа и мишљења. Петар I у бројним посланицама и званичним писмима се у титулисању обраћа "црногорски и брдски народ", али он то чини и за становнике Приморја и Боке "приморски народ"², који не постоји под тим именом, већ као већински српски народ. На десетине исправа указује да владика Петар I управо за поданике Црне Горе наглашава припадање српском народу.³ Не може истраживач, који открива непознато, позива се на познато и преиспитује неутемељено, да објави као истинито оно чега нема у изворима, чињеницама и доказима, односно што није постојало у прошлости. Научник не слиједи политичка кретања, већ слиједи кретања кроз вјеродостојне исправе и документа.

У историјској и историјско-правној науци нијесу изучаване вриједности Законика: историјско-правне, филозофско-правне, социолошке, моралне, културне и друге. Научно усмјерење на овај неистражени предмет сигурно ће указати на високе вриједности Законика, резултате које је остварио у друштвеној пракси. Овим није исцрпена листа питања која произлазе из садржаја који се односе на Законик. Нека треба проширити и продубити, друга критички преиспитати и превредновати, а у остала направити методолошки и истраживачки продор.

² Јевто Миловић, *Петар I Пејровић Њеџош*, књ. I, Титоград, 1987. г. стр. 262.

³ Видјети о томе: Јевто Миловић, *Петар I Пејровић Њеџош*, књ. I, Титоград, 1987. г. стр. 101, 110, 111, 201, 244, 252, 253, 282, 303, 332, 398, 462, 467, 538; Јевто Миловић, *Петар I Пејровић Њеџош*, књ. I, Титоград, 1988. г. стр. 77, 126, 225, 238, 243, 261, 268, 295, 307; *Бишка за Црну Гору, Маршенићи-Круси 1796-1996*. (научни скуп), стр. 156-157; Душан Вуксан *Петар I Пејровић Њеџош и његово доба*, Цетиње, 1951, стр. 153, 288-289.

Средишно питање Законика јесте његова примјена и снаге принуде.

Овај рад у питању примјене Законаи (практична вриједност и судска пракса Законика) и снага принуде, као тежишта истраживања, доноси нова сазнања и судове, утемељене на изворима и доказима првог реда.

2. Практична вриједност Законика

Закон законом чини судска, управна и остала друштвена пракса. Ако није постојала примјена Законика общег црногорског и брдског, није постојала ни црногорска држава! Ово је средишни проблем нашег истраживања и уопште радова о Законнику. Примјена Законика и судовање у Црној Гори у доба Петра I и касније не може се цијенити са садашњег степена устројства судова, снага и средстава принуде, судске праксе, законодавне технике, достигнућа правне мисли и сл. У Црној Гори је све тада било у повољу, сукобу новог и старог - племена и државе. Са више објективности се може утврдити научна истина упоређењем примјене Законика са преддржавним добом, јер после 1798. г., у процесу који траје пола стољећа, ствара се нов друштвени квалитет. Држава је коначно поразила племе.

Доба Петра I карактерише општа неписменост. До доношења Законика обичајно право је главни регулатор друштвених односа. Држава није могла тако брзо и лако учврстити јавну власт, није могла у примјени Законика без отпора и сукоба промијенити односе у неразвијеној црногорској заједници. Рачунао је Владика као визионар са свиме тиме, знајући да ће тај процес у миру донијети плодове, који долазе одмах иза оних које су донијели Мартинићи и Круси.

Законик је у цјелини одраз друштвене стварности Црне Горе, врло сложене и противурјечне. У овај државноправни акт унесени су циљеви новог права (писано - државно право), које штити врховне вриједности државе: личност, својину, судове, цркву, пазаре итд. Друштвену стварност је Законик изразио језиком који је јасан, језгровит и на нивоу народне употребе. Законик је тој стварности, коју преноси, додао правнотехничка средства државне принуде - санкцију, чиме остварује преображајну функцију у црногорској заједници. Судијама (главари) и народу Законик је био близак, па зато није било тешкоћа судијама у фази тумачења, која претходи примјени.

Од 1798. г. Црногорци су се нашли у једној новој друштвеној ситуацији, која је битно ограничавала њихову слободу у понашању, препознатљиву као анархија и деструкција (крвна освета, крађа,

непослух). Црногорци су се морали понашати по правилима Законика, који је предвиђао оштре и сурове казне за преступнике правног поретка. Као у сваком законском акту, и у Законику је прописано добровољно понашање по диспозицији, али пошто су Црногорци били правно непросвијећени да се аутономно понашају и не чине друштвено опасна дјела, долазили су у сукоб са државом. Снаге принуде су морале примјењивати прописану законску санкцију. У ствари, у примјени права се примјењује санкција као правни и физички аутоматизам који штити друштво од противправног понашања. Већина санкција у Законику је ретрибутивног карактера (казне за убиства, рањавања, крађа, нереди на јавним мјестима, грабљење туђих жена и дјевојака итд.).

У Законику нема неразумљивих норми, правних празнина или правних стандарда који су препрека судијама у фази тумачења; зато суд у једноставном поступку (чл. 22-27 Законика) утврђује истину и доноси пресуду као закључак да је општа норма примјењена на конкретан догађај из црногорске стварности (подударност нормативног и фактичког). Чињенице у Законику морају одговарати чињеницама у стварности. Функцију судија олакшавало је њихово добро познавање обичајног права, које је у већем дијелу Законика подигнуто на степен законске норме (кодификација). Добри примјењивачи обичајног права у преддржавном периоду, судије-главари, су наставили да то буду и у држави којој је Законик средство и циљ стварања реда и сигурности. Еластични облици обичајноправног поступка преузети су у Законику као судски поступак, који омогућава судијама и странкама поштовање одређене процедуре.

Примјена Законика у Црној Гори није обична примјена права, већ је друштвени процес који мијења укупност друштвених односа. Законик није обичан закон, већ општи кодекс који обухвата, тако рећи, све гране права, нарочито и највише кривично право. Ово показује колико је била сурова црногорска стварност, коју пресликава овај правни акт, предвиђајући велик број оштрих санкција за преступе. У судару племена и државе, из беспоретка се морао успоставити правни поредак, а тога су били свјесни Петар I и главарско водство као државотворне снаге које су вукле у напредак.

Примјена Законика у Црној Гори и снаге принуде, дужне да обезбиједе провођење оваквог акта у стварности, представљају јединствен друштвени фактор. Право као друштвена појава утиче на понашање правних субјеката, који садржај поруке примају на различите начине. Ова функција права изазива низ друштвених процеса и понашања.⁴ Све је ово присутно у Црној Гори у доба

⁴ Радомир Лукић, *Методологија права*, Београд, 1983. г., стр. 85.

Петра I, али у овој општости постоји низ специфичности као израз постојећих прилика и посебно циљева и интереса државотворних снага (владика, издвојен главарски слој и Црква). Бранко Павићевић с разлогом истиче: "Владика није одвајао значај Законика од дјелатности правитељства. Стално је то повезивао; за њега је то био јединствен процес".⁵ Овај став указује да је Правитељство суда црногорског и брдског, као први централни орган власти у Црној Гори, радило на примјени Законика. У неподијеленој власти, а из тога је произлазило и обезбјеђивање снага принуде у процесу примјене, самостално или заједно са Петром I. У великом броју случајева је то чинио сам владар, о ком питању ћемо излагати на другом мјесту.

Од четрдесетих година 19. вијека воде се расправе о Законнику, расте интересовање научне и културне јавности о овом правном акту, почиње његово објављивање итд. Дуго је, под утицајем Валтазара Богишића, владало мишљење у науци да Законик није примјењиван у друштвеној стварности Црне Горе.

Ова мишљења нијесу утемељена на архивској грађи. Прву збирку докумената објавио је Душан Вуксан: *Посланице миширо-полийа Пејтра I*, Цетиње, 1935. Слиједе: *Црногорске исправе*, Цетиње, 1964; Јевто Миловић, *Пејтар I Пејтровић Њеџош*, књига I, Титоград, 1987; Исто, књига II, Титоград, 1988. г. и др. Тамошње исправе оснажују примјену Законика и судовање.

Валтазар Богишић пориче не само примјену него и постојање Законика, јер до 1855. г. Црна Гора није имала "никаких писаних закона".⁶ Косто Војновић први истиче: "Законик је у том обзиру благодатно дјеловао".⁷ Међу присталицама мишљења да Законик није био мртво слово на папиру истичу се: Милан Веснић, Радмила Петровић, Милорад Медаковић, Вук Врчевић, Нићифор Дучић, Алекса Матановић, Душан Вуксан и Перо Шоћ. Неспорне су заслуге Бранка Павићевића, који је у вриједној студији "Стварање црногорске државе" доказао да је Законик заживио у друштвеној пракси, јер је "правни живот у Црној Гори био врло интензиван", и да је у периоду 1798-1830. донесено доста пресуда од стране Правитељства и локалних судова.⁸ Научни допринос су пружили у питању примјене Законика и снага принуде: Петар Стојановић, Јован Бојовић, Ђоко Пејовић, Мијат Шуковић, Владимир Јовићевић и Чедомир Лучић.

Порицати примјену Законика, значи порицати црногорску државу. Тај поглед је ненаучан, несмислен, неоснован и субјективан.

⁵ Бранко Павићевић, нав. дјело, стр. 234.

⁶ Валтазар Богишић, *Метод и систем кодификације имовинског права у Црној Гори*, Београд, 1967. г. стр. 42, 104, 139.

⁷ Косто Војновић, *Општи имовински законик у Црној Гори*, Загреб, 1889. г. стр. 12.

⁸ Бранко Павићевић, *Стварање црногорске државе*, Београд, 1955. г. стр. 153-154.

Црногорска држава је историјски реалитет, творевина која је цивилизовала Црногорце - њихово је непролазно добро.

У науци нема коначних одговора, нема заокружених истраживања и нема непревазиђених мишљења. Напријед изложени садржај је цјелисходна веза са нашим истраживачким радом, који у слиједу продубљује ово важно питање.

3. Законик у судској пракси

Правитељство суда црногорског и брдског рјешава спорове у првом и другом степену. Јачање и учвршћивање Правитељства значило је јачање и учвршћивање црногорске државе. Судовање је власт. Крвна освета и друга друштвено опасна дјела су сметња процесу учвршћивања суда и државе, јер су као рушилачке појаве усмјерене против њих. У периоду 1798-1803. Правитељство је три пута бирано и потврђивано, а у жилавом отпору племена централној власти више пута се у унутрашњости Црне Горе формирају, укидају и поново успостављају локални судови.

У посланици Његушима од 19. маја 1828. г. Петар I упозорава: "да није овог кулука било, Бог зна колико би Катуњанах и Берђанах погинуло и у турску земљу побјегло и колико би се зла и несреће на сваку страну непрестано чинило".⁹ Из овога извора сазнајемо колико је био велик значај Правитељства (Кулука) за спречавање многих невоља и зала која су пријетила Црногорцима од Црногораца. Тако је судовање у примјени Законика и другим извршним радњама допринијело постепеном учвршћивању државе.

Поп Никола Калуђеровић из Ђеклића "поче око 1815 године да иде са кулуком који иђаше по Црној Гори да суди, те писаше исправе и о нагодбама и о пресудама... поп Никола послао (је) на Цетиње око 1500 комада сентенца, које је сам пописао, да оне бијаху у манастир".¹⁰ Ова чињеница показује да се судска пракса све више стабилизује средином деценије 19. вијека. Број пресуђених предмета потврђује мишљење да је активност судова била интензивна. Ни овај период судовања није био без отпора и ломова.

Племе Цеклин припремало је 1804. г. побуну противу Правитељства, јер је било незадовољно његовом активношћу упереном противу цеклинске силе и самовоље. "Медо отиде да се жали противу суда својијем сродницима и тијем узмути племе. И нађе се од истог племена људи који скупише војску да ударе на правитељство".¹¹ Суд је четворицу коловођа, који су сукобили племе Цеклин и црногорску државу (Правитељство), осудио да им се куће до теме-

⁹ Јевто Миловић, нав. дјело, књ. II, стр. 250.

¹⁰ Видјети: Бранко Павићевић, *Сиварање црногорске државе* (Извор преузет) стр. 116.

¹¹ Црногорске исправе, Цетиње, 1964. г. стр. 3.

ља поруше и "да се не познаје да их је икад тамо било".¹² Казна је архаична и сурова, али је у функцији заштите темељних вриједности државе (Суд). Остали преступници кажњени су новчаним казнама. На крају пресуде се истиче да ће противу сваког побуњеника, који се називају злочинцима, устати народ "да тражи од њега одговор по сили двадесет шестога параграфа нашег Законика... Судник, који би се нашао да по миту суди, што мислимо да се неће догодити, јербо свако зна каква га каштига чека по сили двадесет параграфа нашег Законика".¹³ У питању је материјализација чл. 25 (мито) и чл. 26 Законика (напад на Суд и судију). Догађај из стварности се подводи под одговарајућу норму, која је у свему подударна са чињеницама из живота (радња-преступ, кривично дјело).

У даљем садржају наводимо и анализирамо пресуде у којима постоји позивање на одређене чланове Законика и које оснажују наш став о примјени Законика, односно о функционисању државе.

Правитељство суда црногорског и брдског због свађе кажњава 14. XI 1803. године Новака Жуткова. У пресуди стоји да му је суђено "како у деветом (члану)...".¹⁴ Исте године Суд изриче смртну казну Драгу Лучину. Изрека пресуде гласи да по "Законику судимо како у второме члену Закона изговара...".¹⁵ У питању је изрицање смртне казне због крвне освете, које кривично дјело уређује чл. 2. Законика. У пресуди из 1803. г. скоро је преписан чл. 2. Законика (крвна освета), а у пресуди из 1807. г. Мергуд Беланов је због тешког убиства из крвне освете осуђен на смрт.¹⁶ У наведеним пресудама постоји подударност норме и догађаја-радње (нормативно и фактичко).

Судски поступак, материјална примјена Законика и форма пресуда су редуцирани у односу на садашње судовање, али су, битно је, у функцији пресуђивања и учвршћивања државе. Постоји велики број пресуда у којима нема позивања на одређен члан, али је у питању примјена Законика, јер дјело преступника у цјелини одговара духу и значењу норме Законика.¹⁷ У неким исправама уочава се да је у пресуди изнесен садржај изреке који у потпуности одговара норми из Законика, али је прописана казна замијењена обичајно-правном санкцијом (смртна казна се замјењује високим новчаним износом итд.).

Правитељство доноси 1803. г. једну пресуду карактеристичну за примјену Законика. Суд одлучује: "судимо како у члену десетоме од законах... ако не би нападник одступио заклинајући... буде убијен

¹² Исто, стр. 96-98.

¹³ Исто, стр. 98.

¹⁴ Исто, стр. 90.

¹⁵ Исто, стр. 91.

¹⁶ Исто, стр. 93-102

¹⁷ Владимир Јовићевић, *Државојвораци без шtamница*, Никшић, 1988. г. стр. 159-160.

оставља закон да суд има лијечити убиство".¹⁸ Због убиства у нужној одбрани сердар Никола Ђурашковић је дужан да плати 133 цекина и два гроша за свога сина. Суд је примјенио члан 10. Законика (нужна одбрана), налазећи подударност чињеница у норми и догађају. Разумљиво је што је из двије премисе, норме и радње, донио такву пресуду као правни закључак. Суд пресуђује 21. 07. 1808. г. сина Мила Ковача због убиства из нехата, сходно чл. 9. Законика, да плати висок новчани износ, а 26. 04. 1828. г. Суд одлучује да се шест Брајеновића "ћерају из Црне Горе и Брдах, "како је регулисано чл. 4. Законика о прогону из државе".¹⁹ Примјена духа прописа Законика је изражена и у исправи од 10. 11. 1815. г. која се односи на продају имовине. На основу чл. 15. Законика власник је дужан прво понудити "своју близику пред свједоцима" и тако редом. Кћер Марка Перова, продајући дио имовине, понуди "ње близику".

Напријед цитиране и анализиране пресуде су на смјеру директне примјене Законика, с позивом на члан или примјеном духа прописа. Строгост Суда у кажњавању преступника показује да свијест припадника племена није достигла онај ниво када се држава схвата као заједничка творевина, највише добро и спас.

Послије 1815. г. долази до слабљења рада Правитељства и локалних судова. Црногорске старјешине на челу са владиком Петром I нијесу дигли руке од судовања и примјене Законика, али два тешка рата са Французима оставили су разорне посљедице. Бока је враћена Аустрији, пројекат о стварању словено-српске државе је пропао, Црногорци и владика су се разочарали у Русију која их (због односа снага) на Бечком конгресу није могла подржати да уједињене Црна Гора и Бока остану заједно. Петар I сам свједочи о посљедицама ратовања: "... ја сам у оно доба разорен".²¹ То разарање је било дубоко и широко. Црногорци су запали у безвлашће, материјална помоћ не пристиже, неродне године (1814-1824) харају.^{21a}

Државотворно вођство је у сукобу са снагама племенског сепаратизма и самовоље сваке врсте. Вођство је свјесно да нема узмака и зато обнавља укинуте локалне судове (кулук), јер не радити на учвршћивању централне власти и локалних судова значило би распад државе. Законик је поново у примјени, а уношење неких правила обичајног права у друштвену праксу израз је једне врсте компро-

¹⁸ Црногорске исправе, стр. 93.

¹⁹ Исто, стр. 103, 151.

²⁰ Исто, стр. 117.

²¹ Петар Поповић, *Црна Гора у доба Петар I и Петра II*, Цетиње, 1951. г. стр. 302

^{21a} Видјети: Бранко Павићевић, *Петар I Петровић Њеџош*, стр. 475-478.

миса са снагама које држава још није поразила. Поредак се морао очувати.

У посланицама, писмима и другим званичним актима црногорског владара налазимо многе податке о значајној примјени Законика и снагама принуде.

Поводом постављења Алексеја Јосифовича Мазуревског за руског конзула у Котору 1804. г. Владика доноси обављеније, које је послато до сваког црногорског засеока. "Треће: сваки Црногорац и Брђанин, који има тражити коју му драго ствар од судитах цесаревијех, то да не тражи самовољном осветом, него судом како и у нашем законнику изговара".²² Законик је у примјени и у међудржавним односима сходно свом чл. 18, који регулише односе са Турском и Аустријом. У објављенију се проширује овај став. "Тако на исти начин Правитељство црногорско ваља да одговара и чини цесарскијем судитима и на ови начин биће на обје стране мир и тишина сусједска".²³ Оснажено је и начело међународног реци-процитета. Иако Црна Гора није формално призната као независна држава, Законик је представио као субјекат међународних односа, а тиме свијету показао да је једна племенска заједница прерасла у државу.

Петар I 26. јануара 1818. г. обавјештава Симеона Орловича да неће "бити прекосјутра дома, јер како су Цеклињани поставили кулук, тако се налазе неки смутљивци, који раде да га разметну..."²⁴ Преступници државног реда су се "Турцима похвалили да ће кулук разурит, а кулукчије и њихова страна воле сваки по једну рану добит него пуштит да тако буде".²⁵ У питању је сукоб двије правне свијести: племенске и државнотворне. Цеклин најјаче племе у економским добрима, обнавља локални суд који ограничава племенску самовољу. То је оно племе из којег је 1804. г. једна група самовољника ударила на Правитељство, али је била убрзо кажњена паљењем и рушењем њихових кућа. Једном стечено историјско искуство омогућиће сламање нове буне и учвршћивање локалног суда као органа државне власти, а не више племенске установе.

У посланици Црногорцима и Брђанима, 6. октобра 1825. г., која представља висок домет бесједности, Петар I подсећа на оне године када "Законик, царствујући кастигом, страшно пријећаше. правитељство суд и правду чињаше, кулук с мјеста на мјесто иђаше и сваки злодјеј од страха трепташе... Путник мирно путоваше, трговац слободно трговаше, работник своју работу весело работаше и чобанин своју стоку без страха пасијаше и Богом

²² Јевто Миловић, нав. дјело, књ. I, стр. 196.

²³ Исто, стр. 196.

²⁴ Исто, стр. 463.

²⁵ Исто, стр. 463.

благословена тишина на све стране пребиваше".²⁶ Све су функције црногорске државе успјешне. У овој години, 1825, Црногорцима и Брђанима пише изнемоћали владика, да је јавни ред врло угрожен, а њима "милије зло, него добро". И тада је увјерен да је то пролазна ситуација.

У новембру исте године владика савјетује катунске главаре да скупе из сваког племена по неколико људи и да их пошаљу да Цуце, Дољане и Селиштане, који су у физичком сукобу, и да их морају "привест на послушаније, а да криви отговарају што буду дужни".²⁷ Одмазда снага принуде, које нијесу сталне, редовне и стајаће, била је нужна, јер би у супротном незадовољници државним редом смутили Црну Гору и Брда. О снагама принуде више ћемо изложити на другом мјесту.

Колико је владика Петар I придавао значај раду судова види се из писма које је упутио попу Јоку 4. фебруара 1827. г. "Оно што имасмо брашна похарчисмо дајући кулуку хљеб, а сувише осталом народу, који на суд долази с Ријеке и на Ријеку иде".²⁸ Овај извор показује да, поред свих мијена, не слаби рад Суда крајем владавине Петра I. Државни интереси су изнад појединачних или племенских, јер и у години неродице, глади и болести издвајају се средства за одржавање Кулука.

Правитељство на Цетињу, у години 1828, доноси пресуду о кажњавању злочинаца: "... дочекаше Барјановићи и Бајице Војина Шпадијера, који бјеше у кулук и који иђаше на службу земаљску, и убише га. Они шестина да се ћерају из Црне Горе и Брдах... будући је земља судила и криве кастигала".²⁹ Ова је пресуда врло значајна, јер се у њој одсликавају политичко стање и правосудна активност у Црној Гори. Прва је чињеница - да суд ради. Друга је чињеница - да су убиство извршили самовољници и противници државе. Трећа је чињеница - да су злочинци кажњени веома тешком казном, коју прописује чл. 4. Законика. У овом случају су злочинци неухваћени, па се казни прогона додаје у кумулативу обичајноправна санкција паљења кућа, јер је жртва злочина судија. Суд је установа државе која је у врху заштићених вриједности Законика.

Добар познавалац државноправне историје Црне Горе, Бранко Павићевић тврди "да су готово све сентенције из доба Петра I састављене углавном на одредби Законика и чињеницу да је по закону Петра I суђено и у доба владике Рада".³⁰ Гдје је право - ту је и држава.

²⁶ Исто, књ. II, стр. 158.

²⁷ Исто, књ. II, стр. 160.

²⁸ Душан Вуксан, нав. дјело, стр. 344.

²⁹ Црногорске исправе, стр. 151.

³⁰ Бранко Павићевић, *Сиварање црногорске државе*, стр. 161.

У функционалном јединству и вези са примјеном стоји питање снага и средстава принуде којима се обезбјеђује остваривање права. У црногорским приликама стварање и функционисање снага принуде се битно разликује од других држава. Истраживача може погрешно да усмјери чл. 20. Законика, који регулише увођење пореза "да се на оне новце држи правитељство и судници и војска" све у циљу одржавања реда, сигурности и слободе. Познато је да владика Петар I није успио да скупи порез. Он је свјестан да је настајање државе дужи процес, те да се у том прелазном периоду, имајући у виду укупност историјског учинка и стање друштвених односа, не може очекивати брзо провођење у живот ове одредбе о порезу и снагама принуде (војска, полиција). Црногорци су све то изједначавали са једном врстом стране окупације, односно давањем харача.

Судовање се наставља и у 1829. г. У једној пресуди изрека гласи: "И рекосмо Купињанима и Благодоти ако им се чини криво да пођу на Врховни суд у нашега господара."^{30а} Двостепеност штити жалиоца.

4. Снаге принуде у доба Пејтра I

О снагама принуде и средствима извршења најјаче свједочанство је оставио сам владар црногорски.

Владика је рекао велику истину о својој владавини: "Немам коца, немам конопца, а немам бајонета до ово мало језика, а да још тога нема, све би се ово искрвило".³¹ Снага његове владавине самовољним Црногорцима је у ријечи и његовом личном ауторитету. Петар I у октобру 1821. пише Доњокрајцима (поред Цетиња) о пресуди Андрији Чалети с Добрског Села крај Цетиња: "... па ће суд познати истину, ка што је ја познајем и овако судим, јер тамнице немамо".³² Оно што у то доба имају све европске државе, Црна Гора нема. У обраћању Јосипу Пјантонију 2. децембра 1828. г. поводом граничних спорова између Аустрије и Црне Горе, истиче да његова силна држава има: "тамнице, сенчире и силу милитарску, и пандуре... а у мене ништа от такве силе и јакости не има и мене ништа народ не даје нако непрестане труде и главобоље".³³ Аустрија има војску и полицију, а Црна Гора не зна за ту физичку силу. У званичном међудржавном обраћању барону Томашићу 18. 01. 1830. г., Петар жели добросусједски мир, али много тога не зависи од владике, јер "не имајући изван пера и језика јакости никакве, не могу принудити силом на послушаније никога, а још мање под

^{30а} *Црногорске исјаве*, стр. 155.

³¹ Петар Поповић, *Црна Гора у доба Пејтра I и Пејтра II*, Београд, 1951. г. стр. 289.

³² Јевто Миловић, књ. II, стр. 36.

³³ Исто, књ. II, стр. 276.

кастиг зле људе постављати, нако под самим проклетством и одлученијем од цркве".³⁴ Овај језгровити исказ све објашњава.

Са сигурношћу можемо извући закључак да у доба владике Петра I не постоје сталне и обучене снаге принуде и она средства карактеристична за примјену Законика и поштовање законског реда. Истакли смо неке основне узроке њиховог непостојања, при чему треба имати у виду да је и недостатак материјалних средстава утицао да се ово важно питање не рјешава. Свему томе треба придружити и један врло важан узрок, ако не и најважнији, који је у статусу митрополитовог првосвештеничког положаја. Владика кори Црногорце да су обећали давати новац за порез, "но своју ријеч не уздржасте".^{34a}

О хватању и кажњавању злочинаца владика Петар I пише 22. јуна 1816. г. Симеону Орловичу: "А ви знате колико је то за мене страшно који носим епитраил и амофор о врату..."³⁵ Ови дјелови владициног одјејанија симболишу примарно његов првосвештенички положај са којим је неспојиво кажњавање Црногораца као хришћана. У писму Хусеин-аги Шолаку од 6. маја 1827. г. Владика је љут и огорчен на оне Црногорце који чине злочинства и преступе, а нарочито на оне који ремете гранични мир и изазивају сукобе већих размјера, несвјесни да због њихове самовоље може доћи до рата, који би оставио трагичне посљедице и изоловао Црну Гору од свијета. У обраћању владика просто грми: "А да ми закон допуштаје сјећи и кастиговати зле људе, не би се ни једнијем благом могли откупити да не буду кастигани... но ми то закон не даје чинити".³⁶ У његовом персоналитету двије власти, он је у теократској држави прво духовни поглавар, иако су те двије власти у овој снажној личности неподијелене и неодвојиве. У науци није указано на дуалитет његове власти према кажњавању. Закон Цркве му не дозвољава да кажњава преступнике, које не кажњава класична физичка сила принуде. У периодима слабљења судовања, смртна казна се замјењује новчаном. Наведени чиниоци су утицали на спорије учвршћивање државе.

У почетку владавине Петра I изречене су 2-3 смртне казне (вјешање и стријељање),³⁷ али то није одлучио владика, већ Правитељство као орган судске власти. Томе иду у прилог и оне пресуде које смо цитирали и анализирали. У питању су тешка убиства из освете (чл. 2. Законика). Само јака сила државе може да поразе преступнике и брзо да уведе ред.

³⁴ Исто, књ. II, стр. 284.

^{34a} Исто, књ. II, стр. 141.

³⁵ Исто, књ. II, стр. 398.

³⁶ Исто, књ. II, стр. 202.

³⁷ Петар Поповић, *Пишање организационе силе у доба Петра I*, Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад, Књ. III, 1959. г. стр. 90.

Неки истраживачи нијесу дубље и изворно ушли у укупност друштвених односа у Црној Гори, па су износили мишљење да није ни било организованих снага принуде,³⁸ и тако доводили у питање оно што се не може оспоравати - саму примјену Законика. Наш став о овом питању утемељен је на изворима најјаче снаге, који омогућавају да оснажимо нова сазнања и судове.

У науци је расправљано о угледу Владичином, његовим клетвама и благословима, састављању у изглед тешке казне изопштења из Цркве и позивање на ауторитет Русије као средствима извршења и принуде. Ми ћемо се задржати на начину формирања физичке силе принуде, њеном карактеру и специфичностима.

Из наведених пресуда Правитељства назире се сила која у примјени Законика оштро кажњава учиниоце кривичних дјела. То није регуларна стајаћа физичка сила са платама и униформама и другим својствима стајаће полиције или војске. О тој снази хронолошки ћемо излагати.

У првој варијанти владика предвиђа за мање сукобе слање једне врсте братске и племенске испомоћи за умирење сукобљених страна. Петар I пише и обавезује Катунане 19. јануара 1821. г. да спречавају (превентива) избијање сваког зла. Хвали их што су у коријену сасјекли избијање несреће. "Учинили сте добро и поштено. Ја ви свијема благодарим, па и препоручујем и унапријед ће би се догодила таква несрећа да скочите братски и да зло угасите".³⁹

У другој варијанти владика се обраћа главарима других племена да дођу са својим људима на терен другог братства или племена, а рјеђе и нахије, и спријече ширење сукоба, измире или омогуће одржавање реда, суђења и слично.

Због сукоба Бајица са Доњокрајцима и другим племенима, Петар I обавјештава писмено 2. октобра 1816. г. Симеона Орловича да су "собрани овдје против Баица народ, којег имаде близу двије тисуће... за свршити дјело с Баицама, које су ограничили да већ не могу имати силе самоволне".⁴⁰ Уочава се да није сабрана редовна државна физичка сила, већ близу 2000 Црногораца као пријетећа принуда бајичкој самовољи. Друга исправа, од 20. јуна 1818. г., односи се на племе чевско, које Петар I подсећа: "Како сте на општи катунски састанак договорно рекли, да оно племе у које би се нашао који самовољник да учини икакво зло, има најпречијем путем кликовати остала племена".⁴¹ Проистиче да се снаге једнога или више племена одазивају на позив и у дотичном племену

³⁸ Видјети расправу под напоменом бр. 37 (стр. 77-93).

³⁹ Јевто Миловић, књ. II, стр. 12.

⁴⁰ Исто, књ. I, стр. 408.

⁴¹ Душан Вуксан, *Посланице митрополија Пејтра I*, Цетиње, 1935. г. стр. 118.

успостављају нарушени ред. Петар I изриче 22. маја 1822. г. ону чувену мисао која карактерише црногорску самовољу, крајност и неразумност - пратиљу наших несрећа све до данас. "Ви чините оно што знате, но не знате што чините".⁴² Нијесу то Црногорци радили само једном, и не само Његуши којима се обраћа. Зато је владика очајан, зато им пријети да се неће више окретати на њихово злорађејаније. И та је опомена и клетва чинила позитивно дејство.

Петар I, владар црногорски, обраћа се 5. марта 1826. г. Бјелопавлићима. Јавља им радосну вијест да им долази сердар Михајло са главарима из Катунске нахије, који нијесу могли раније доћи, јер "су стојали на Његуше шест недјељах дана, докле су помирили сва зла, која се бјеху у оно племе догодила".⁴³ Указује на наше и на искуство свјетске историје: "Домаћа рат и неслога велика и силна царства разура; такођер слога и послушаније чини, да и мали народ може великим и силним народом постати".⁴⁴ Снажни и велики примјери улазе у свијест Црногораца и њихово понашање налази смјер који није рушилачки. Петар I развија свијест о држави, слози и судовима као тековинама које Црногорци морају прихватити као њихово сопствено добро и срећу. Разур ових вриједности представља разур њих самих. Упозорава 22. јула 1828. г. Његуше: "Промислите хоћете ли моћи на сваку страну и терговине ходити, ако кулук и слогу нећете држати".⁴⁵ Његуши су након тога на дјелу показали да су слога и суд темељ њиховог опстанка.

Црногорски владар истрајава на државотворној идеји, пред крај живота једнако као 1796, 1798, 1803. и у другим годиштима.

У многим обраћањима владика ову врсту физичке силе назива "војска"⁴⁶, а у суштини је у питању оружана сила која по заповијести својих старјешина употребљава оружје. Друге никакве заједничке сродности са овом нема. Ове снаге се формирају од случаја до случаја, најчешће за једнодневно или нешто дуже коришћење, а потом се враћају у своје племе и мјесто, својим занимањима. Најчешће се одазивају на позив Владичин, мање и на позив Правитељства, а предводе их њихови племенски главари. У функцији су учвршћивања државе и примјене Законика. У већем броју случајева довољна су пријетња снагама самовоље, а у случајевима употребе оружја поступају одлучно и без милости. Истина, то се дешава у рјеђим случајевима, које смо углавном навели.

Суд пресуђује и у 1828. г. Шест Брајеновића је осуђено "да се сви ћерају из Црне Горе" због убиства судије Шпадијера. Принуда посто-

⁴² Јевто Миловић, књ. II, стр. 66.

⁴³ Исто, књ. II, стр. 168.

⁴⁴ Исто, књ. II, стр. 168.

⁴⁵ Исто, књ. II, стр. 259.

⁴⁶ Исто, књ. I, стр. 520-521.

ји током цијеле 1828. г. Владика се договара са црногорским и брдским главарима да учврсте судове у земљи и да се ред успостави.⁴⁷ У посланици сачињеној пред крај живота, недатираној, црногорским и брдским главарима Петар I упозорава, све без разлике, да ће сваки самовољник и противник законског реда имати посла "са свом земљом".⁴⁸ Суд (Кулук) и локални судови пресуђују и у 1830. г. Суд катунске нахије осуђује Гаврила Турова из Трњина (Цуце) само зато што је уграби без питања и како учини владика и Црногорци на Бигожере који гођ уграби дјевојку да има дат талијера 50. И ми данас потврђујемо да тако и буде".⁴⁹ У примјени је чл. 11. Законика, али је казна прогона замијењена новчаном казном. Примјена и принуда у овим случајевима судске праксе иду заједно у Црној Гори.

Миран пред Богом и народом, закорачио је Петар I Петровић у вјечност - створио је и оставио непролазну црногорску државу, добро над добрима. Из немогућег је створио могуће: из међусобно закрвљених племена - црногорску државу. Свети Петар је очувао територијално и политичко јединство Црне Горе. Вишезначно је и вишеслојно дјело Митрополита црногорског Петра I, али је у основи свега порука и поука: бити свој на своме и градити заједничку државу са истородним и најближим својима.

Петар I је савременик америчке и француске буржоаске револуције, које су изнедриле велике либералне идеје и кодификације. Црногорски владар слиједи њихове тековине и у Законик уноси начело једнакости пред законом и судом - судити "по правници малому како и великому".

Погледи Петра I су свјежи и актуелни. У писму Милошу Обреновићу 27. јуна 1829. г. развија идеју која је и данас витална: "Што ми писат изволите да Црнагора едва, илити не може имат вот у србскому народу, то мене ми се чини да то справедливо бит не може, будући да и ако ова страна по пространству своему одвећ е мала, али по мјестному положенију, по храбрости народа и по својој независности до сада е била одвеће важна, и јестли не више, то не мање у Европи извјестна, кољко сама Србија. Доказатељством свега служи важности ове стране, да од времена изгубљена србскога царства, између свиех честицах србскога народа, една се е толико Црнагора нашла, која е до данас удржала в цијелости глас, свободу и вјеру христијанску".⁵⁰ Црногорски државник указује на значај и једнакост двије старе европске државе и њихову етничку истородност.

У писму Његушима 1803. г. Петар I износи мишљење о земаљском реду и правном поретку: "Није било нити може бити у

⁴⁷ Исто, књ. II, стр. 245, 247, 250, 258, 271, 281.

⁴⁸ Исто, књ. II, стр. 329.

⁴⁹ *Црногорске исправе*, стр. 156-157.

⁵⁰ Јевто Миловић, нав. дјело, књ. II, стр. 307.

свијет ниједнога малога ни великога народа срећна ни поштена без слоге и без послушанија... јер ће није послуха, ту не може бити суда, а ће није суда, ту је свако зло".⁵¹ Оцјене Петра I Петровића рјешавају многе дилеме и нуде излазе из времена тешких. Цитиране мисли, изузев лексике, као да је црногорски поглавар писао за садашње вријеме да помогне и отвори видике у свијету који је суров и неправичан. Стабилан правни поредак и слога је брана великим моћницима, који унижавају и угрожавају мале земље и народе, којима је спас у враћању правим коријенима и вриједностима. Правно-политичка мисао владике Петра I обједињава све три временске димензије. Ова питања ће убудуће истраживати тимови научника - интердисциплинарно. Личност и дјело Петра I Петровића су неистражена дубина, тајна и светост.

Примјена Законика у друштвеној пракси била је примјерена могућностима и приликама неразвијене црногорске заједнице. На темељима које је положио Петар I, зидаће државну грађевину Његош, књаз Данило и књаз и краљ Никола. Садашње и долазеће генерације очуваће Црну Гору као непоновљиву државу. Црна Гора је света земља створена из жртве за Слободу, Државу, Вјеру и Законик.

З а к љ у ч а к

Доношењем Законика общег црногорског и брдског 18. октобра 1798. г. Црна Гора је ушла у ред државотворних земаља Европе. Законик је у темељу стварања и учвршћивања црногорске државе.

Средишно питање Законика јесте његова примјена и снага принуде. Законик је одраз стварности Црне Горе, сложене и противурјечне. Од 1798. г. Законик, као средство у промјени друштвених односа, ограничава слободу Црногораца, која непосредно прије доношења овог правног акта прераста у анархију и деструкцију.

У науци је било спорења о питању Законика, али истраживања послје II свјетског рата и касније указују, на основу чврстих и непобитних извора и доказа (судске пресуде, исправе, посланице), да је Законик у знатној мјери примјењиван. Велик је број пресуда са позивањем на одређени члан, примијењен је дух прописа - члана Законика и слично (замјена казне итд.).

Снаге принуде као организоване силе није постојало у доба Петра I, већ се на позив и захтјев Владичин образују од случаја до случаја, а потом враћају својим кућама и пословима. Карактеристика ових снага је то што се, по правила, образују од припад-

⁵¹ Исто, књ. I, стр. 187.

ника других племена који одржавају ред у случајевима изрицања тежих казни, својом оружаном силом обезбјеђују мирења и рјешавање других случајева, а рјеђе употребљавају ватрену силу. То је само у ријетким случајевима угрожавање институције суда, цркве, старјешина и издаје Црне Горе.

Правитељство суда црногорског и брдског и Законик превели су савез племена у црногорску државу - цивилизацијску творевину.

Vladimir Jovičević

APPLICATION OF THE GENERAL CODE OF MONTENEGRO AND HILLS

Summary

When was brought the General Code of Montenegro and Hills 18. october 1798, Montenegro was one of the state-creations in Europe.

The central question of the Code of Montenegro and Hills is application and force of compel. The Code is reflection of reality in Montenegro, complex and discordant. By 1798., the Code as means in change social relationships, limits freedom of Montenegrins, which was anarchy and destruction before him.

It was different point of views about application of the Code in science, but researchs after World War second and last appear, on strong proofs and judicial sources (judical review, documents, letters) that the Code was applied. There are many sentences in which quoted articles of the Code and total coincide reality and rules. In another cases, is applied spirit of rule-article of the Code (change of punishment etc).

The force of compel as organaization power wasn't in time of Petar I, already it is built by call and invitation of bishop by case or case, and than come back his jobs. The characteristics of this power are in that wath built by another tribes wich hold order in case: sentencing difficult punishments, arm power insure peace and take decides in another cases, but not so often take fire-arm. It is alone cases when imperil institution of court, church, chiefs and treason of Montenegro.

Administer justice of Montenegro and hills and the Code transferred alliance of tribes in Montenegro state-civilization creation.